

Παρουσίαση του βιβλίου: ΜΙΚΡΗ ΦΙΛΟΚΑΛΙΑ ΤΗΣ ΚΑΡΔΙΑΣ

Ομιλία του Γιώργου Μπάρλα στην παρουσίαση του βιβλίου της Ελένης Κονδύλη στις 30 Νοεμβρίου 2018 στο βιβλιοπωλείο Εν Πλω.

Η Μικρή φιλοκαλία της καρδιάς, το βιβλίο της Ελένης Κονδύλη που παρουσιάζουμε σήμερα είναι, όπως λέει ο υπότιτλός του, μια ανθολογία πατερικών κειμένων, με παραθέματα σύγχρονων θεολόγων και διδακτικές οδηγίες για μαθητικό κοινό. Διαβάζουμε ότι το βιβλίο αυτό δημιουργήθηκε μέσα σε μια κοινωνία προσώπων, των μαθητών ενός σχολείου, πριν ακόμη γραφτεί και αυτό έχει φυσικά τη σημασία του. Μάλιστα ένα σημαντικό μέρος του βιβλίου αφορά στην οργάνωση και διεκπεραίωση του εκπαιδευτικού αυτού προγράμματος. Τα κείμενα είναι μεταφρασμένα από τη συγγραφέα και ταξινομούνται κατά θεματικές ενότητες. Αφορούν την αγάπη, τη γνώση, το δόσιμο, την ελευθερία, τον πλησίον και σε πολλές ακόμη αρετές ή πάθη αντίστοιχα. Το βιβλίο είναι οπωσδήποτε χρήσιμο για εκπαιδευτικούς και κατηχητές όπως και για κάθε αναγνώστη.

Είναι παρήγορο ότι στα σχολεία μας γίνονται, έστω και σπάνια, προγράμματα που αφορούν αίφνης τη φιλοκαλία (όρος άγνωστος όχι μόνο στους μαθητές αλλά και στους εκπαιδευτικούς) και το περιεχόμενό της που εν πολλοίς έχει να κάνει με την αγάπη. Το σχολείο, όπως και η κοινωνία, έχει γίνει πολύ ανταγωνιστικό, πολύ ατομικιστικό και η έννοια και αναγκαιότητα της αγάπης, όπως και των άλλων φιλοκαλικών αρετών απουσιάζει ολοένα και περισσότερο. Οι αρετές αυτές δεν φαίνεται να είναι χρήσιμες στον σημερινό άνθρωπο και η άποψη αυτή περνάει και στους μαθητές. Τι μας χρειάζονται όλα αυτά, ρωτάνε συνήθως οι τελευταίοι, εννοώντας ότι η αγάπη, η πίστη, η ελπίδα, δεν θα τους βοηθήσουν να βγάλουν λεφτά και να καταξιωθούν επαγγελματικά στη ζωή και στον κυρίαρχο σκοπό της που δεν είναι άλλος από την καταναλωτική ευμάρεια.

Το πρόγραμμα της Ελένης στο σχολείο, καθώς και το βιβλίο της, δεν μπορεί να ανατρέψει αυτή την κυρίαρχη ιδεολογία, λειτουργεί ωστόσο σαν τον σπόρο του ευαγγελίου. Στην ευαγγελική περικοπή τα $\frac{3}{4}$ του σπόρου φαίνεται να πάνε στα χαμένα και μένει μόνο η ελπίδα ότι κάποιος μπορεί να ακούσουν το λόγο του Θεού. Αλλά εμείς οι χριστιανοί είμαστε υπεύθυνοι για την τύχη του λόγου του Θεού. Και η Ελένη περνάει το λόγο αυτόν με τρόπο σύγχρονο. Δεν κηρύττει. Ψάχνει τις κατάλληλες λέξεις, το κατάλληλο εκπαιδευτικό πλαίσιο, τα σύγχρονα μέσα διδασκαλίας. Πάνω απ' όλα νοιάζεται. Συνειδητοποιεί την ευθύνη της και αναρωτιέται τι μπορεί να κάνει μέσα στο ασφυκτικό και αφιλόξενο για τους χριστιανούς εκπαιδευτικό πλαίσιο για να περάσει συγκεκριμένα μηνύματα όχι εν είδει συνθημάτων αλλά ως συγκεκριμένο τρόπο ζωής. Και δεν απογοητεύεται. Εμείς βλέποντας ότι ο λόγος του Θεού δεν αγγίζει τους συνανθρώπους μας συχνά απελπιζόμαστε. Στα σχολεία ειδικά όπου με το ζόρι υπάρχει ακόμη ως μάθημα τα θρησκευτικά, ο λόγος του Θεού αν δεν είναι κάτι σαν απαγορευμένος, μοιάζει παράταιρος, σαν να μην αφορά την εποχή μας, άκυρος και αχρείαστος. Αλλά στην πραγματικότητα δεν μπορούμε να κατανοήσουμε πώς επιδρά ο Θεός ανάμεσα στους ανθρώπους. Δεν πρέπει καν να νομίζουμε ότι ο Θεός δεν επιδρά στους ανθρώπους. Η λογική λέει ότι τα

αποτελέσματα του λόγου του Θεού είναι φτωχά έως ανύπαρκτα. Κι έτσι κλεινόμαστε στον εαυτό μας, κάνουμε την πνευματική μας ζωή και ξεχνάμε την ευθύνη μας απέναντι στον κόσμο. Αλλά για τον κόσμο ο Θεός έγινε άνθρωπος και ανέβηκε στον σταυρό. Αυτό και μόνο πρέπει να μας βγάλει από την εσωστρέφειά μας. Σε αυτό το πνεύμα κινήθηκε η Ελένη και καρπός αυτού του πνεύματος είναι και το βιβλίο της.

Κι ένα απλό ξεφύλλισμα του βιβλίου θα ήταν αρκετό για να καταλάβει ο αναγνώστης ότι κυριαρχεί, κατά φυσικό τρόπο, ο λόγος περί αγάπης. Τόσο στην ανθολόγηση των πατερικών κειμένων όσο και στο δεύτερο μέρος του βιβλίου όπου αναλύεται ο τρόπος με τον οποίο η φιλοκαλία μπορεί να χρησιμεύσει στο σχολείο ως πρόγραμμα μάθησης η αγάπη δίνει τον τόνο παντού. Δεν τίθεται θέμα ότι την αγάπη ή την έλλειψή της τα παιδιά τη συναντούν παντού. «Στη διάλυση μιας φιλίας, τις συναισθηματικές απογοητεύσεις, την απόρριψή τους από κάποιο πρόσωπο, ή στον κόσμο των ενηλίκων όπου καλούνται να ζήσουν, τα διαζύγια και τις επιπόλαιες, εναλλασσόμενες ερωτικές σχέσεις. Ικανοποιούνται οι νέοι άνθρωποι από τις χαλαρές, διαλυμένες, εύθραυστες αγάπες; Πιστεύουν πως η αιώνια φιλία, η αιώνια αγάπη υπάρχουν;».

Τι μπορούν να καταλάβουν από τη χριστιανική αγάπη οι έφηβοί μας και κατ' επέκταση όλοι μας; Έως ποιο βαθμό μπορούν να ζήσουν τη χριστιανική αγάπη; Ο άνθρωπος έχει δημιουργηθεί κατ' εικόνα του τριαδικού Θεού και είναι πλασμένος να ζει αγαπητικά. Αυτή η ικανότητά του διεστράφη με το προπατορικό αμάρτημα κι έτσι η στροφή του προς τους άλλους έγινε στροφή προς τον εαυτό έτσι ώστε να βλέπει στους άλλους περισσότερο εχθρούς και ανταγωνιστές παρά συνανθρώπους. Ωστόσο δεν έχει χαθεί ολωσδιόλου το κατ' εικόνα και για αυτό ο άνθρωπος μπορεί ακόμη και αγαπά έως κάποιο βαθμό τουλάχιστον, καμιά φορά όμως και έως θυσίας. Αλλά σίγουρα αυτό δεν είναι ο κανόνας.

Όταν λέμε ότι ο Θεός έπλασε κατ' εικόνα του τον άνθρωπο εννοούμε πάνω απ' όλα ότι ο άνθρωπος πλάστηκε για να αγαπά. Η αγάπη για τον άνθρωπο δεν είναι ένα απλό συναίσθημα: νιώθουμε αίφνης μια ανοιξιιάτικη όμορφη μέρα ότι αγαπάμε όλο τον κόσμο και αντιστρόφως όταν κάτι μας δυσαρεστεί νιώθουμε ότι απεχθανόμαστε όλο τον κόσμο. Η αγάπη είναι τρόπος ύπαρξης και όχι ένα απλό συναίσθημα που έρχεται και παρέρχεται. Ο άνθρωπος είναι εκείνο το κτιστό ον που κλήθηκε να ζει με τον τρόπο του ακτίστου Θεού. Δε μιλάμε ασφαλώς για την ουσία του Θεού. Ο Θεός είναι αυτοαιτία της ύπαρξής του, θέλει και υπάρχει, ενώ ο άνθρωπος εξαρτά την ύπαρξή του από κάτι άλλο, η ύπαρξή του είναι αναγκαστική, δεν ρωτήθηκε αν θα γεννηθεί ή όχι. Ας κρατήσουμε από όλα αυτά ότι η αγάπη είναι τρόπος ύπαρξης και εντολή του Θεού, όχι συναίσθημα. Πώς μπορεί άλλωστε να δοθεί θεϊκή εντολή προς ένα συναίσθημα;

Τι θέλω να πω με όλα αυτά; Η φιλοκαλία μπορεί να δώσει στα παιδιά και κατ' επέκταση σε όλους μας μια βοήθεια στον τρόπο με τον οποίο ακριβώς διαχειριζόμαστε την ύπαρξή μας σε σχέση με τους άλλους. Να μας κάνει πιο υπομονετικούς, λιγότερο θυμώδεις, πιο εξυπηρετικούς, αλλά δεν μπορεί να μας αλλάξει τη ζωή, τον τρόπο της ύπαρξης, αν τη δούμε σαν ένα εγχειρίδιο

αυτοβοήθειας. Σε καμμία περίπτωση δεν λέω ότι επιχειρεί κάτι τέτοιο η συγγραφέας. Λέω απλώς ότι έτσι μπορεί να διαβάσει κανείς το βιβλίο της ή όλη τη φιλοκαλία ή οποιοδήποτε άλλο θεολογικό βιβλίο. Αλλά η φιλοκαλία γράφτηκε όχι για να επιλύσουμε κάποιες προβληματικές πτυχές του χαρακτήρα μας ή να τη συμβουλευόμαστε όταν έχουμε προβλήματα στις σχέσεις μας με τους άλλους. Η φιλοκαλία διδάσκει ουσιαστικά τον τρόπο της ύπαρξης του Θεού, που είναι ακριβώς η αγάπη. Το ότι το κάθε πρόσωπο της Αγίας Τριάδας υπάρχει επειδή εξαρτά κατά κάποιο τρόπο τον ύπαρξή του από τα άλλα δύο, με πρωταρχική αιτία πάντα το πρόσωπο του Πατρός. Αυτός ο τρόπος δεν μπορεί να επιβληθεί στον άνθρωπο από τον Θεό. Πρέπει ο άνθρωπος να τον θελήσει και τότε μπορεί να του χαριστεί. Όταν συμβεί αυτό τότε ο άνθρωπος φτάνει στην πληρότητα της αγάπης, που είναι η αγάπη προς τους εχθρούς. Πρέπει να πούμε ότι η ειδοποιός διαφορά της χριστιανικής αγάπης από την ανθρωπινή αγάπη είναι ασφαλώς η αγάπη προς τους εχθρούς. Διαφορετικά ο άνθρωπος μπορεί να αγαπάει, μέχρι θυσίας μάλιστα, τους συνανθρώπους του, όχι όμως όσοι απ' αυτούς είναι εχθροί του. Δηλαδή μπορεί να είσαι μη χριστιανός, να ανήκεις σε μια άλλη θρησκεία ή να μην πιστεύεις καν στον Θεό και να αγαπάς. Έχουμε πάμπολλα παραδείγματα επ' αυτού. Δεν μπορείς όμως να αγαπάς τους εχθρούς σου. Δεν υπάρχει τέτοια αγάπη πριν τον Χριστό και εκτός του χριστιανισμού. Αν οι χριστιανοί αγαπούν όσους τους αγαπούν, δεν κάνουν τίποτε διαφορετικό από όσα κάνουν και οι μη χριστιανοί, οι ειδωλολάτρες. Αν αγαπούν όλους τους ανθρώπους όπως ο Θεός, που ξημερώνει τη μέρα και βρέχει και για τους καλούς και για τους κακούς και για τους δίκαιους και για τους αδίκους τότε ζει με τον τρόπο της ύπαρξης του Θεού. Αυτό τον τρόπο τον έφερε στον κόσμο ο Χριστός και αυτός ήταν που πρώτος ως άνθρωπος αγάπησε τους εχθρούς του και προσεύχονταν για τους σταυρωτές του. Η αγάπη για τους εχθρούς είναι ακατανόητη, είναι παράλογη διότι αρνείται την αυτοσυντήρηση του ανθρώπου. Τον εχθρό, λέει ένας στοχαστής, τον νικάς δεν τον αγαπάς και συνεχίζει λέγοντας ότι η χριστιανική αγάπη είναι άπειρη και απροϋπόθετη. Ε αυτή η αγάπη λοιπόν χρειάζεται την πίστη στον Χριστό κι έτσι μπορεί να γίνει κατορθωτή, ως δωρεά, ως χάρισμα. Διαφορετικά είναι παντελώς ακατόρθωτη. Ο Χριστός όμως την πραγματοποίησε καθώς και οι φίλοι του, που είναι οι άγιοι.

Η φιλοκαλία ως εκ τούτου δεν μπορεί να διαβαστεί εκτός χριστιανισμού και εκτός εκκλησίας. Γιατί; Διότι η φιλοκαλία μιλάει για τη χριστιανική αγάπη, που είναι η αγάπη προς τους εχθρούς. Τους φίλους σου και τους γονείς σου μπορείς να τους αγαπήσεις και χωρίς τη φιλοκαλία. Ή αν κάποιος χρειάζεται βοήθεια ως προς αυτές τις σχέσεις θα καταφύγει σε βιβλία ψυχολογίας ή και φιλοσοφίας. Αν όμως η αγάπη απευθύνεται προς όλους τότε η φιλοκαλία ως βιβλίο της εκκλησίας μπορεί να σου φανεί χρήσιμη. «Πώς θα αυξήσουμε τα εσωτερικά μας αποθέματα αγάπης για να καλύψουμε τα ρήγματα που, έτσι κι αλλιώς, σχηματίζονται ανάμεσα σε μας και τους άλλους; Οι μοναχοί όταν μαλώνουν με κάποιον, έχουν υποχρέωση, κανόνα το λένε, να προσευχηθούν γι' αυτόν. Δηλαδή να συνομιλήσουν με τον Θεό για τον άνθρωπο αυτόν, να πάρουν από τη δική Του αμετακίνητη αγάπη, για να μπορέσουν να αντιμετωπίσουν τον άλλο ξανά. Στον Θεό της αγάπης στρεφόμαστε για να μας δώσει αγάπη, όταν η αγάπη μας στερεύει. Με την προσευχή απορροφούμε από τη μακροθυμία Του»

(Ελ. Κονδύλη). Ο μαθητής επομένως που θα διαβάσει τη φιλοκαλία πρέπει να είναι υποψιασμένος για τη φύση της χριστιανικής αγάπης. Σε διαφορετική περίπτωση απλώς όταν φτάσει να διαβάζει για την αγάπη προς τους εχθρούς θα κλείσει το βιβλίο θεωρώντας το ανόητο ή και επικίνδυνο.

Είναι ο έφηβος ικανός να ακούσει αυτόν τον λόγο; Να αναμετρηθεί με τη χριστιανική αγάπη, ήγουν την αγάπη προς τους εχθρούς; Ο έφηβος, από τη φύση του ιδεαλιστής και επαναστάτης, νομίζω ότι μπορεί. Το κυριότερο που έχει ένας έφηβος είναι πολλή επιθυμία για ζωή και όρεξη για διακινδύνευση. Ναι ο έφηβος μπορεί να επιθυμήσει να αγαπά ανιδιοτελώς. Για να δούμε πώς...

Εκείνο που ο έφηβος και όλοι μας έχουμε κοινό με τους αγίους, και είναι βασικότατο χαρακτηριστικό της ανθρώπινης υπόστασής του είναι η επιθυμία. Χωρίς επιθυμία ο άνθρωπος είναι ανάπηρος. «Η επιθυμία είναι δική μας, μας αφορά, είναι μια δική μας κλήση. Αλλά ταυτόχρονα δεν είμαστε εμείς οι κύριοι της επιθυμίας μας, δεν μπορούμε να τη διαχειριστούμε, να την υπολογίσουμε, να την αποφασίσουμε. Είναι κάπως όπως όταν κάποιος ερωτεύεται. Δεν ερωτεύεται ποτέ από υπολογισμό ή κατόπιν μιας έλλογης απόφασης». Σε αυτό διαφέρουμε λοιπόν από τους αγίους: στην κατεύθυνση της επιθυμίας μας. Και στην ένταση της επιθυμίας. Αλλά κυρίως στο πού στρέφεται η επιθυμία. Η επιθυμία μας έχει κι αυτή αλλοιωθεί από την πτώση και μετά, η δύναμη της αμαρτίας την έχει καταλάβει.

Αν έτσι έχουν τα πράγματα, πώς μπορεί να φουντώσει η σχεδόν σβησμένη επιθυμία για τον Θεό; Καταρχάς πρέπει να υπάρχει η επιθυμία γενικά. Αν δεν επιθυμούμε τίποτα, αποτέλεσμα του μαρασμού της επιθυμίας από το κυνήγι των ατέλειωτων καταναλωτικών αγαθών, δεν πρόκειται να επιθυμήσουμε ούτε τον Θεό. Ο δρόμος, για τον χριστιανό, είναι γνωστός: θα κάνει τα πράγματα που θέλει ο Θεός, ακόμα κι αν δεν το επιθυμεί. Είναι αλήθεια ότι στον άνθρωπο αρέσει πιο πολύ να τρώει από το να ψάχνει τον Θεό. Καρδίας μη θελούσης, λοιπόν, όπως λέει ο άγιος Μακάριος.

Η ασκητική της εκκλησίας, λοιπόν, μας δείχνει το δρόμο. Αν θέλω να θεραπευθώ, περιορίζω κατά το δυνατόν την εκπλήρωση των γήινων επιθυμιών μου και ασκώ βία στον εαυτό μου για την τήρηση των εντολών του Θεού. Χάρη στο Νόμο η επιθυμία μας αυξάνεται, γίνεται πιο έντονη, πάλλεται, είναι πιο ζωντανή. Δίχως το φραγμό του Νόμου βυθίζεται στην άμμο και πεθαίνει. «Ένα γήπεδο ποδοσφαίρου είναι γήπεδο επειδή υπάρχουν όρια. Αν δεν υπάρχουν όρια, δεν είναι γήπεδο. Είναι απλώς ένα χωράφι». Επιθυμώ σημαίνει προσμένω. Προσμένω τη συνάντηση με τον Θεό, τη βασιλεία του Θεού. Και ταυτόχρονα επαγρυπνώ μήπως κάτι εμποδίσει αυτή τη συνάντηση. Επειδή ακριβώς δεν κατέχω την επιθυμία μου, αυτή με παρασύρει -κατά κανόνα μακριά από τον Θεό-, προσπαθώ να την κατευθύνω, έστω κι αν δεν θα μπορέσω ποτέ να το καταφέρω: θα δείξω όμως στον Θεό την πρόθεσή μου να τον θελήσω, να τον επιθυμήσω. Ο Θεός δεν μας διδάσκει μια στείρα ηθική. Μας διδάσκει, μέσω των εντολών, πώς θα τον επιθυμήσουμε.

Εκείνο που προέχει είναι να προσπαθούμε να τα κάνουμε όλα αυτά με υπευθυνότητα: όχι όποτε θυμόμαστε ή όποτε μας έρθει παρόμοια επιθυμία. Έτσι όπως είμαστε τέτοιες επιθυμίες δεν θα έρθουν παρά μόνο σποραδικά και γι' αυτό αναποτελεσματικά. Αντίθετα, χρειάζεται να τα ενεργούμε υπεύθυνα και εντός ενός, όχι ασφυκτικού, πλαισίου έτσι ώστε να αποδώσουν.

Ακριβώς, λοιπόν, η έννοια του ορίου και του κανόνα μπορεί να μας βοηθήσει. Η ίδια η επιθυμία εμπεριέχει την υπευθυνότητα και το Νόμο. Διαφορετικά εξαχνώνεται και χάνεται. Δεν μπορώ να επιθυμώ ανεξέλεγκτα τα πάντα. Έτσι δολοφονώ την επιθυμία μου. Ένα παιδί που έχει μπροστά του αναρίθμητα παιχνίδια, χάνεται μέσα σε αυτά και στο τέλος δεν απολαμβάνει κανένα.

Ο Θεός, που ο ίδιος μας κάλεσε σε μια ζωή παραπάνω από τα συνηθισμένα, βλέπει τον κόπο και τη μικρή επιθυμία μας γι' αυτόν, θα ενεργήσει μέσα μας έτσι ώστε αυτή η επιθυμία να γίνει μεγάλη και να μας κυριεύσει. Και τότε, θα συμβεί σε μας, ότι και στους αγίους: η επιθυμία μας όντως δεν θα ελέγχεται από μας, όπως και τώρα, αλλά θα κατευθύνεται από τον ίδιο τον Θεό. Θα μας κατέχει η επιθυμία του Θεού. Θα χάσουμε τον έλεγχο. Θα χάσουμε τις βεβαιότητές μας και την τυφλή εμπιστοσύνη στο Εγώ. Κι ενώ πρώτα η ύπαρξη σημαδεύεται από μια έλλειψη και από μια αδυναμία, ένα κενό που όταν κάπως το καλύπταμε αυτό αμέσως μεταφερόταν αλλού, τώρα ο άνθρωπος αισθάνεται ότι γεμίζει και ολοκληρώνεται στη συνάντηση με το Πρόσωπο του Θεού. Κι ενώ η έλλειψη πυροδοτεί την επιθυμία και την προσμονή της κάλυψής της, τώρα ομοίως η άπειρη επιθυμία του Θεού δεν φτάνει ποτέ στον κορεσμό. Μας γεμίζει, αν και μας φαίνεται αέναα ερχόμενη, καθότι ο Θεός είναι ήδη μέσα μας, αλλά και πάντοτε ερχόμενος.

Και όντως τότε θα είμαστε σαν τους ερωτευμένους: θα μας συνεπάρει ο έρωτας για τον Θεό, με τη διαφορά ότι η επιθυμία μας μπορεί να μοιάζει ανεξέλεγκτη - τα μυστήρια του Θεού δεν είναι δυνατό να αναλυθούν και να περιγραφτούν-, όπως σε έναν ερωτευμένο, αλλά θα είναι ταυτόχρονα σε καλά χέρια και γι' αυτό δεν θα μας απογοητεύσει, ήδη από αυτήν εδώ τη ζωή. Αυτό δεν ξέρουμε πότε θα γίνει διότι, «τα του Θεού αφ' εαυτών έρχονται, σου τον καιρόν μη ειδότος¹», αλλά το δίχως άλλο θα έρθουν και θα έχουν και το στοιχείο της έκπληξης, δεν θα είναι δηλαδή κατεξοχήν αποτέλεσμα της δικής μας προσπάθειας...

Νομίζω ότι όλα αυτά μπορούν πιο εύκολα να ξεκινήσουν ήδη από την εφηβική, νεανική ηλικία, ακριβώς λόγω της έντασης της επιθυμίας των νέων. Το βιβλίο και η όλη εκπαιδευτική προσπάθεια της Ελένης Κονδύλη συντείνει έτσι ώστε η αγάπη και η επιθυμία των νέων αλλά και όλων μας να πάρει τη σωστή κατεύθυνση.

---

¹ άγιος Γρηγόριος ο Σιναΐτης